

تحلیل تطبیقی معیارهای شناسایی وصف تجاری در معاملات اموال غیرمنقول با تمرکز بر رویه قضایی ایران و فرانسه

مسعود محمد زاده^{۱*}

۱- دکتری پودمانی قوه قضاییه پژوهشگاه قوه قضاییه مرکز نوآوری و آموزش. ایمیل: masood.mohammadzadeh@gmail.com

* نویسنده مسئول

چکیده

مسئله شناسایی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول از جمله مباحث پیچیده و مناقشه‌برانگیز در حقوق تجارت و حقوق خصوصی است که آثار عملی مهمی در حوزه صلاحیت محاکم، قواعد اثبات، مسئولیت‌ها و نظام حاکم بر قراردادهای همراه دارد. در نظام‌های حقوقی ایران و فرانسه، اصل بر مدنی بودن معاملات اموال غیرمنقول است، با این حال تحولات تقنینی و به‌ویژه رویه‌های قضایی نشان می‌دهد که این اصل در موارد متعددی با استثنا مواجه شده و برخی معاملات غیرمنقول واجد وصف تجاری تلقی شده‌اند. این مقاله با رویکردی تطبیقی و تحلیلی، به بررسی معیارهای مورد استفاده در شناسایی وصف تجاری این‌گونه معاملات در حقوق ایران و فرانسه می‌پردازد و نقش دادگاه‌ها را در توسعه و تفسیر این معیارها واکاوی می‌کند. پرسش اصلی پژوهش آن است که دادگاه‌ها بر اساس چه شاخص‌هایی معاملات اموال غیرمنقول را از قلمرو معاملات مدنی خارج کرده و در زمره معاملات تجاری قرار می‌دهند و این شاخص‌ها تا چه میزان از انسجام، شفافیت و قابلیت پیش‌بینی برخوردارند. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی با تکیه بر مطالعه تطبیقی قوانین، آرای شاخص قضایی و تحلیل داده‌های استخراج‌شده از رویه محاکم است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که معیارهایی نظیر قصد سودآوری، حرفه‌ای بودن متعاملین، تکرار عملیات، ارتباط معامله با فعالیت اصلی تجاری و نقش سازمان‌یافته بنگاه اقتصادی، در هر دو نظام حقوقی نقش محوری در تجاری تلقی شدن معاملات غیرمنقول ایفا می‌کنند، هرچند وزن و نحوه اعمال این معیارها در رویه قضایی ایران و فرانسه یکسان نیست. در نهایت، مقاله با ارائه یک چارچوب تحلیلی تطبیقی، به بازتعریف مرز میان معاملات مدنی و تجاری اموال غیرمنقول کمک کرده و پیشنهادهایی برای ارتقای شفافیت و انسجام رویه قضایی در حقوق ایران ارائه می‌دهد.

کلمات کلیدی: معاملات تجاری، اموال غیرمنقول، رویه قضایی، حقوق تطبیقی، حقوق ایران و فرانسه

A Comparative Analysis of Criteria for Identifying the Commercial Nature of Immovable Property Transactions with Emphasis on Judicial Practice in Iran and France

Masoud Mohammadzadeh^{1,*}

1- Judiciary Research Institute, Judiciary Research Institute, Center for Innovation and Education. Email:

masood.mohammadzadeh@gmail.com

* Corresponding Author

Abstract

The classification of immovable property transactions as commercial or civil represents one of the most controversial issues in commercial and private law, with significant practical implications for jurisdiction, evidentiary rules, contractual liability, and the applicable legal regime. In both Iranian and French legal systems, immovable property transactions are traditionally presumed to be civil in nature; however, legislative developments and, more importantly, judicial practice reveal notable exceptions to this principle. This article adopts a comparative and analytical approach to examine the criteria employed by courts in Iran and France to identify the commercial character of immovable property transactions. The central research question concerns the indicators relied upon by judicial authorities to reclassify such transactions as commercial and the degree of coherence and predictability of these indicators within judicial reasoning. Using a descriptive-analytical methodology based on comparative legal analysis and systematic review of judicial decisions, the study demonstrates that factors such as profit-making intent, professional status of the parties, repetition of transactions, connection with core commercial activities, and organizational structure of economic actors play a decisive role in both systems. Nevertheless, the relative weight and practical application of these criteria differ between Iranian and French judicial practices. The article concludes by proposing an analytical framework that clarifies the boundary between civil and commercial immovable property transactions and offers recommendations aimed at enhancing legal certainty and judicial consistency in Iranian law.

Keywords: Commercial Transactions, Immovable Property, Judicial Practice, Comparative Law, Iranian and French Law

مقدمه

معاملات اموال غیرمنقول به طور سنتی در اغلب نظام‌های حقوقی در زمره معاملات مدنی طبقه‌بندی می‌شوند. این رویکرد که ریشه در تفکیک کلاسیک میان حقوق مدنی و حقوق تجارت دارد، مبتنی بر این فرض است که نقل و انتقال اموال غیرمنقول غالباً با ثبات، کندی گردش اقتصادی و اهداف غیرحرفه‌ای همراه است. با این حال، تحولات اقتصادی معاصر، گسترش فعالیت‌های سازمان‌یافته در حوزه ساخت‌وساز، سرمایه‌گذاری ملکی و توسعه بنگاه‌های فعال در بازار املاک، موجب شده است که این فرض سنتی در عمل با چالش‌های جدی مواجه شود. در نتیجه، پرسش از ماهیت حقوقی معاملات اموال غیرمنقول و امکان شناسایی وصف تجاری برای برخی از این معاملات، به یکی از مباحث مهم و بحث‌برانگیز در حقوق تجارت و حقوق خصوصی تبدیل شده است.

در حقوق ایران، قانون تجارت تعریف روشنی از معیارهای شناسایی معاملات تجاری ارائه نکرده و بخش قابل توجهی از تشخیص وصف تجاری اعمال، به تفسیر دکتربین و رویه قضایی واگذار شده است. این وضعیت در خصوص معاملات اموال غیرمنقول نمود بیشتری دارد، زیرا از یک سو قانون‌گذار صراحتاً برخی معاملات را تجاری تلقی کرده و از سوی دیگر، درباره بسیاری از معاملات مرتبط با املاک، حکم صریحی ارائه نکرده است. همین خلأ تقنینی موجب شده است که دادگاه‌ها با استناد به معیارهایی نظیر قصد سودآوری، تکرار عملیات، ارتباط معامله با فعالیت حرفه‌ای و جایگاه متعاملین، در مواردی معاملات غیرمنقول را واجد وصف تجاری بدانند. بررسی این رویکرد قضایی نشان می‌دهد که وحدت رویه روشنی در این زمینه شکل نگرفته و گاه تصمیمات متعارض صادر شده است [۱،۲].

در نظام حقوقی فرانسه نیز اگرچه تفکیک میان اعمال مدنی و تجاری سابقه‌ای طولانی دارد، اما رویه قضایی معاصر نقش تعیین‌کننده‌ای در بازتعریف این مرز ایفا کرده است. دادگاه‌های فرانسوی با فاصله گرفتن از معیارهای صرفاً شکلی، به سوی تحلیل‌های کارکردی و اقتصادی حرکت کرده‌اند و تلاش نموده‌اند ماهیت واقعی عملیات حقوقی را در بستر فعالیت‌های تجاری ارزیابی کنند. در این چارچوب، معاملات اموال غیرمنقولی که در راستای فعالیت حرفه‌ای و با هدف تحقق سود اقتصادی انجام می‌شوند، در مواردی به‌عنوان اعمال تجاری شناسایی شده‌اند. این تحول، به‌ویژه در دعاوی مربوط به شرکت‌های ساختمانی، توسعه‌دهندگان املاک و سرمایه‌گذاران حرفه‌ای، نمود پررنگی یافته است [۶،۷].

اهمیت بررسی تطبیقی معیارهای شناسایی وصف تجاری در معاملات اموال غیرمنقول زمانی دوچندان می‌شود که آثار عملی این شناسایی مورد توجه قرار گیرد. تجاری یا مدنی تلقی شدن یک معامله می‌تواند بر صلاحیت دادگاه‌ها، قواعد اثبات دعوا، مرور زمان، مسئولیت‌های قراردادی و حتی قابلیت اعمال مقررات ورشکستگی تأثیر مستقیم داشته باشد. از این رو، شفاف‌سازی معیارهای مورد استفاده در رویه قضایی و ارزیابی میزان انسجام آن‌ها، نقشی اساسی در ارتقای امنیت حقوقی و پیش‌بینی‌پذیری تصمیمات قضایی ایفا می‌کند [۸].

بر این اساس، مقدمه حاضر درصدد ترسیم چارچوب کلی بحث و تبیین ضرورت انجام پژوهشی تطبیقی با تمرکز بر رویه قضایی ایران و فرانسه است. در ادامه مقاله، با عبور از رویکردهای صرفاً نظری، تلاش می‌شود معیارهای عملی مورد استفاده دادگاه‌ها استخراج، مقایسه و تحلیل شود تا امکان ارائه تصویری دقیق‌تر از مرز میان معاملات مدنی و تجاری اموال غیرمنقول فراهم گردد.

یکی از چالش‌های اساسی در تحلیل ماهیت حقوقی معاملات اموال غیرمنقول، فقدان معیارهای صریح و یکپارچه برای تشخیص وصف تجاری این معاملات است. در بسیاری از موارد، قانون‌گذار با اتکا به مفاهیم کلی و بعضاً مبهم، تشخیص نهایی را به تفسیر قضایی واگذار کرده است. این وضعیت، اگرچه امکان انعطاف‌پذیری در انطباق قواعد حقوقی با تحولات اقتصادی را فراهم می‌کند، اما در عین حال می‌تواند به صدور آرای متعارض و کاهش قابلیت پیش‌بینی نتایج دعاوی منجر شود. در چنین بستری، نقش رویه قضایی از جایگاه تفسیری فراتر رفته و به عاملی شبه‌تقنینی در تعیین قلمرو اعمال تجاری تبدیل شده است [۱۱].

در حقوق ایران، تحلیل آرای قضایی نشان می‌دهد که دادگاه‌ها به تدریج از اتکای صرف بر موضوع معامله فاصله گرفته و به بررسی اوضاع و احوال حاکم بر انجام آن توجه بیشتری نشان داده‌اند. به‌ویژه در پرونده‌هایی که معاملات غیرمنقول در چارچوب فعالیت‌های سازمان‌یافته اقتصادی یا توسط اشخاصی با وصف حرفه‌ای انجام شده است، دادگاه‌ها تلاش کرده‌اند با تفسیر موسع از مفهوم عمل تجاری، ماهیت واقعی رابطه حقوقی را شناسایی کنند. این رویکرد، هرچند در برخی آرا به‌صورت منسجم اعمال شده، اما در مواردی نیز فاقد معیارهای روشن و قابل تعمیم بوده و موجب بروز عدم قطعیت حقوقی شده است [۴].

در مقابل، نظام حقوقی فرانسه با تکیه بر سابقه طولانی در تفکیک اعمال مدنی و تجاری، چارچوب نظری منسجم‌تری برای تحلیل معاملات ارائه کرده است. با این حال، حتی در این نظام نیز تحولات اقتصادی و گسترش فعالیت‌های تجاری مرتبط با املاک، دادگاه‌ها را ناگزیر از بازنگری در معیارهای سنتی کرده است. رویه قضایی فرانسه در سال‌های اخیر نشان می‌دهد که قاضی، بیش از آنکه به ماهیت عینی مال غیرمنقول توجه کند، به هدف اقتصادی معامله و جایگاه آن در چرخه فعالیت حرفه‌ای متعاملین نظر دارد. این تحول، بیانگر حرکت از معیارهای ایستا به سوی معیارهای پویا و کارکردمحور است [۶،۱۰].

بررسی تطبیقی این دو نظام حقوقی نشان می‌دهد که اگرچه نقطه آغاز تحلیل در ایران و فرانسه متفاوت است، اما در عمل نوعی همگرایی در معیارهای مورد استفاده مشاهده می‌شود. قصد سودآوری، تکرار عملیات و ارتباط معامله با فعالیت اصلی تجاری، در هر دو نظام به‌عنوان شاخص‌های کلیدی مطرح شده‌اند. با این حال، نحوه وزن‌دهی به این معیارها و میزان صراحت دادگاه‌ها در استدلال‌های خود، تفاوت‌های معناداری را رقم زده است. در حقوق فرانسه، استدلال‌های قضایی غالباً ساختارمندتر و مبتنی بر تحلیل‌های اقتصادی است، در حالی که در حقوق ایران، استناد به این معیارها گاه به‌صورت پراکنده و موردی انجام می‌شود [۷،۹].

از منظر نظری، این تحولات پرسش‌های بنیادینی را درباره مرز میان حقوق مدنی و حقوق تجارت مطرح می‌کند. آیا می‌توان همچنان بر تفکیک سنتی مبتنی بر موضوع معامله پایبند ماند، یا باید به سوی رویکردی حرکت کرد که ماهیت فعالیت اقتصادی و نقش آن در بازار را معیار اصلی قرار دهد؟ پاسخ به این پرسش، نه تنها پیامدهای نظری دارد، بلکه در عمل نیز بر امنیت سرمایه‌گذاری، کارآمدی نظام قضایی و انسجام قواعد حقوقی تأثیرگذار است [۸،۱۲].

بدین ترتیب، مقدمه حاضر با تبیین زمینه‌های نظری و عملی بحث، ضرورت تمرکز بر رویه قضایی به‌عنوان منبع اصلی شناسایی معیارهای وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول را برجسته می‌سازد. در صفحات بعدی

دادگاه‌ها در تفسیر قوانین، موجب شده است که معیارهای تشخیص اعمال تجاری در عمل دچار تحول شوند. در چنین شرایطی، تمرکز بر رویه قضایی به‌عنوان بازتاب‌دهنده کاربرد عملی قواعد حقوقی، اهمیتی دوچندان می‌یابد؛ زیرا این رویه‌ها هستند که در نهایت، تکلیف اشخاص و نهادهای اقتصادی را در مواجهه با اختلافات حقوقی مشخص می‌کنند [۲۰۴].

مقاله حاضر با اتخاذ رویکردی تطبیقی و تحلیلی، تلاش می‌کند تصویری منسجم از معیارهای شناسایی وصف تجاری در معاملات اموال غیرمنقول ارائه دهد و نشان دهد که چگونه دادگاه‌ها در ایران و فرانسه با استفاده از شاخص‌های مختلف، به ارزیابی ماهیت این معاملات می‌پردازند. تمرکز بر دو نظام حقوقی ایران و فرانسه، علاوه بر اهمیت تاریخی و ساختاری، امکان مقایسه دو الگوی متفاوت در مواجهه با مسائل مشابه را فراهم می‌سازد. این مقایسه می‌تواند به شناسایی نقاط اشتراک و افتراق و نیز ارزیابی میزان کارآمدی هر یک از این الگوها منجر شود [۶،۸].

ساختار مقاله به‌گونه‌ای تنظیم شده است که ابتدا پس از مقدمه، بیان مسئله به‌صورت مستقل و متمرکز ارائه شود تا پرسش‌های اصلی و ضرورت پژوهش به‌طور دقیق تبیین گردد. سپس در بخش روش تحقیق، چارچوب مفهومی، شیوه گردآوری و تحلیل داده‌ها و مبانی روش‌شناختی پژوهش تشریح می‌شود. بخش نتایج به تحلیل تطبیقی معیارهای استخراج‌شده از رویه قضایی اختصاص دارد و با استفاده از جداول و نمودارها، تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود به‌صورت نظام‌مند ارائه می‌گردد. در پایان، نتیجه‌گیری با جمع‌بندی یافته‌ها و ارائه پیشنهادهایی در راستای ارتقای شفافیت و انسجام رویه قضایی در حقوق ایران، مقاله را به سرانجام می‌رساند [۱۱،۱۲].

بدین ترتیب، مقدمه حاضر زمینه لازم برای ورود به بحث اصلی را فراهم کرده و چارچوب کلی پژوهش را برای خواننده روشن می‌سازد. در بخش بعدی، بیان مسئله به‌عنوان نقطه کانونی پژوهش، به‌صورت مستقل و با تمرکز بر خلأهای موجود در نظام حقوقی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

بیان مسئله

تفکیک میان معاملات مدنی و تجاری، یکی از بنیان‌های اساسی نظام حقوق خصوصی به‌شمار می‌رود که آثار گسترده‌ای در تعیین قواعد حاکم بر قراردادها، صلاحیت مراجع رسیدگی، مسئولیت‌های حقوقی و نظم اقتصادی دارد. با وجود این، در خصوص معاملات اموال غیرمنقول، این تفکیک با ابهام‌ها و چالش‌های جدی مواجه است. اگرچه اصل سنتی بر مدنی بودن این‌گونه معاملات استوار شده، اما گسترش فعالیت‌های حرفه‌ای در حوزه املاک، ورود بنگاه‌های اقتصادی سازمان‌یافته به بازار مستغلات و پیچیده‌تر شدن روابط اقتصادی، این اصل را در عمل با تردید مواجه ساخته است. در نتیجه، پرسش از امکان و معیارهای تجاری تلقی شدن معاملات اموال غیرمنقول، به مسئله‌ای حل‌نشده در نظام‌های حقوقی تبدیل شده است.

در حقوق ایران، قانون تجارت معیارهای روشنی برای شناسایی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول ارائه نمی‌دهد و مقررات موجود نیز پاسخگوی تمامی فروض عملی نیست. این خلأ تقنینی موجب شده است که دادگاه‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای در تشخیص ماهیت این معاملات ایفا کنند. با این حال، بررسی آرای قضایی نشان می‌دهد که معیارهای مورد استفاده در تصمیم‌گیری‌ها همواره یکسان نبوده و گاه برداشت‌های متفاوتی از مفاهیمی نظیر قصد سودآوری، حرفه‌ای بودن متعاملین یا ارتباط معامله با فعالیت اصلی تجاری ارائه شده است. این وضعیت، نه تنها به صدور آرای متعارض

مقدمه، چارچوب مفهومی پژوهش و جایگاه آن در ادبیات حقوق تطبیقی به‌صورت دقیق‌تر ترسیم خواهد شد.

مرور ادبیات حقوقی نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه معاملات تجاری، به بررسی اعمال تجاری به‌طور کلی یا تحلیل مصادیق مشخصی همچون معاملات بانکی، اسناد تجاری و قراردادهای بازرگانی اختصاص یافته‌اند. در این میان، معاملات اموال غیرمنقول غالباً در حاشیه مباحث حقوق تجارت باقی مانده و بیشتر در چارچوب حقوق مدنی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. این رویکرد، هرچند با مبانی سنتی تفکیک حقوقی سازگار است، اما پاسخگوی واقعیت‌های اقتصادی امروز نیست؛ واقعیتی که در آن، املاک و مستغلات به یکی از مهم‌ترین حوزه‌های سرمایه‌گذاری تجاری و فعالیت‌های حرفه‌ای تبدیل شده‌اند [۱،۵].

در سال‌های اخیر، برخی مطالعات تلاش کرده‌اند با تمرکز بر معیارهایی نظیر قصد سودآوری یا حرفه‌ای بودن اشخاص، امکان شناسایی وصف تجاری برای معاملات غیرمنقول را بررسی کنند. با این حال، این پژوهش‌ها غالباً به تحلیل نظری بسنده کرده و نقش رویه قضایی را به‌عنوان عامل تعیین‌کننده در شکل‌گیری قواعد عملی نادیده گرفته‌اند. در حالی که در عمل، این دادگاه‌ها هستند که با تفسیر قوانین و اعمال معیارها در پرونده‌های عینی، مرز میان معاملات مدنی و تجاری را ترسیم می‌کنند. فقدان تحلیل نظام‌مند از آرای قضایی، یکی از خلأهای اساسی در ادبیات موجود به‌شمار می‌رود [۴]. از سوی دیگر، در سطح بین‌المللی، مطالعات تطبیقی نشان می‌دهد که نظام‌های حقوقی مختلف با چالش‌های مشابهی در این زمینه مواجه‌اند، اما پاسخ‌های متفاوتی ارائه داده‌اند. حقوق فرانسه به‌عنوان یکی از نظام‌های تأثیرگذار بر حقوق ایران، نمونه‌ای مناسب برای تحلیل تطبیقی است؛ زیرا ضمن حفظ ساختار کلاسیک تفکیک اعمال تجاری، توانسته است از طریق رویه قضایی، معیارهای منعطف‌تری را متناسب با تحولات اقتصادی توسعه دهد. بررسی این تجربه می‌تواند برای تحلیل کاستی‌ها و ظرفیت‌های حقوق ایران آموزنده باشد [۶،۸].

انتخاب رویکرد تطبیقی در این پژوهش، صرفاً به‌منظور مقایسه صوری دو نظام حقوقی نیست، بلکه هدف اصلی، شناسایی الگوهای استدلال قضایی و ارزیابی میزان کارآمدی آن‌ها در پاسخ به نیازهای عملی است. مقایسه آرای دادگاه‌های ایران و فرانسه این امکان را فراهم می‌سازد که نقاط قوت و ضعف هر نظام در شناسایی وصف تجاری معاملات غیرمنقول به‌صورت عینی و مستند مورد بررسی قرار گیرد. چنین تحلیلی می‌تواند زمینه‌ساز ارائه پیشنهادهایی برای ارتقای انسجام رویه قضایی و افزایش شفافیت معیارهای تصمیم‌گیری باشد [۹،۱۱].

در این چارچوب، مقاله حاضر می‌کوشد با تمرکز بر رویه قضایی، از رویکردهای صرفاً انتزاعی فاصله گرفته و معیارهای عملی مورد استفاده دادگاه‌ها را استخراج و تحلیل کند. این رویکرد، ضمن همسویی با تحولات جدید در مطالعات حقوق تطبیقی، می‌تواند به غنای ادبیات علمی در حوزه حقوق تجارت و حقوق خصوصی کمک کند و پیوند میان نظریه و عمل قضایی را تقویت نماید [۱۲].

بر این اساس، ادامه مقدمه به تبیین دقیق‌تر ساختار مقاله و منطق حاکم بر تقسیم‌بندی مباحث اختصاص خواهد یافت تا چارچوب کلی پژوهش برای خواننده روشن شود.

با توجه به آنچه گفته شد، بررسی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول مستلزم نگاهی فراتر از مفاهیم انتزاعی و دسته‌بندی‌های سنتی است. تحولات اقتصادی، گسترش فعالیت‌های حرفه‌ای در حوزه املاک و نقش پررنگ

به‌عنوان نظام مقایسه‌ای، به دلیل تأثیر تاریخی و ساختاری آن بر حقوق ایران و همچنین توسعه غنی رویه قضایی در زمینه اعمال تجاری صورت گرفته است [۶،۸].

در این پژوهش، رویه قضایی به‌عنوان منبع اصلی داده‌ها تلقی می‌شود. منظور از رویه قضایی، مجموعه آرای صادره از دادگاه‌هاست که در آن‌ها به‌صورت صریح یا ضمنی درباره ماهیت تجاری یا مدنی معاملات اموال غیرمنقول اظهار نظر شده است. این آرا پس از شناسایی، بر اساس معیارهایی نظیر نوع معامله، وضعیت طرفین، هدف اقتصادی و نحوه استدلال دادگاه‌ها طبقه‌بندی می‌شوند. این طبقه‌بندی، مبنای تحلیل‌های بعدی و طراحی جداول تطبیقی قرار می‌گیرد [۷،۹].

از منظر روش‌شناسی، تلاش شده است از تحلیل موردی صرف پرهیز شود و به جای آن، با بررسی مجموعه‌ای از آرا، تصویری کلی و قابل‌تعمیم از رویه قضایی ارائه گردد. این امر موجب می‌شود نتایج پژوهش از انسجام بیشتری برخوردار بوده و قابلیت استفاده در تحلیل‌های نظری و پیشنهادهای کاربردی را داشته باشد [۱۱].

در مرحله گردآوری داده‌ها، پژوهش حاضر بر منابع معتبر حقوقی متمرکز شده است. داده‌های مورد استفاده شامل متون قانونی مرتبط با اعمال تجاری، آرای منتخب دادگاه‌ها در حوزه معاملات اموال غیرمنقول و تحلیل‌های علمی منتشرشده در ژورنال‌های معتبر است. در خصوص حقوق ایران، آرای قضایی مرتبط با اختلافات ناشی از معاملات غیرمنقول که در آن‌ها بحث تجاری یا مدنی بودن معامله مطرح شده، شناسایی و استخراج شده‌اند. این آرا عمدتاً از میان تصمیماتی انتخاب شده‌اند که دارای استدلال حقوقی روشن بوده و امکان تحلیل معیارهای مورد استفاده دادگاه را فراهم می‌کرده‌اند [۴].

در خصوص حقوق فرانسه، گردآوری داده‌ها بر آرای محاکم عالی و تصمیمات شاخص قضایی متمرکز بوده است. انتخاب این آرا به‌دلیل نقش هدایت‌کننده آن‌ها در شکل‌دهی به رویه قضایی و تأثیرگذاری بر دادگاه‌های پایین‌تر صورت گرفته است. در این مرحله، آرای که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به ماهیت تجاری معاملات غیرمنقول پرداخته‌اند، مورد توجه قرار گرفته‌اند. این رویکرد امکان مقایسه دقیق‌تر استدلال‌های قضایی در دو نظام حقوقی را فراهم می‌سازد [۶،۷].

برای انتخاب آرای قضایی، معیارهایی مشخص در نظر گرفته شده است. نخست، ارتباط مستقیم رأی با موضوع معاملات اموال غیرمنقول و بحث وصف تجاری یا مدنی آن‌ها. دوم، وجود استدلال حقوقی قابل تحلیل در متن رأی. سوم، تکرار یا اثرگذاری رأی در شکل‌گیری رویه قضایی. این معیارها موجب شده است که پژوهش از بررسی آرای پراکنده و فاقد ارزش تحلیلی پرهیز کند و تمرکز خود را بر تصمیماتی معطوف سازد که بیانگر رویکرد غالب یا تحول‌ساز در رویه قضایی هستند [۹،۱۱].

پس از گردآوری داده‌ها، مرحله طبقه‌بندی و کدگذاری آغاز شده است. در این مرحله، معیارهای مورد اشاره در آرای قضایی استخراج و در قالب شاخص‌هایی نظیر قصد سودآوری، حرفه‌ای بودن متعاملین، تکرار معاملات، ارتباط معامله با فعالیت اصلی تجاری و ساختار سازمانی فعالیت اقتصادی دسته‌بندی شده‌اند. این کدگذاری امکان مقایسه نظام‌مند آرای ایران و فرانسه را فراهم کرده و مبنای طراحی جداول و نمودارهای چندپارامتری در بخش نتایج قرار می‌گیرد [۱،۵].

چارچوب تحلیل تطبیقی پژوهش مبتنی بر ترکیب تحلیل کیفی و مقایسه کارکردی است. بدین معنا که ابتدا استدلال‌های قضایی به‌صورت

انجامیده، بلکه امنیت حقوقی فعالان اقتصادی را نیز با مخاطره مواجه ساخته است [۱،۴].

در نظام حقوقی فرانسه نیز اگرچه چارچوب نظری منسجم‌تری برای تمایز اعمال تجاری وجود دارد، اما رویه قضایی معاصر نشان می‌دهد که دادگاه‌ها ناگزیر از بازتعریف معیارهای سنتی شده‌اند. به‌ویژه در مواردی که معاملات غیرمنقول بخشی از فعالیت مستمر و حرفه‌ای اشخاص یا شرکت‌ها محسوب می‌شود، قاضی با چالش تشخیص مرز میان عمل مدنی و تجاری مواجه است. این امر بیانگر آن است که حتی در نظام‌های حقوقی پیشرفته نیز پاسخ قطعی و از پیش تعیین‌شده‌ای برای این مسئله وجود ندارد [۶،۷].

مسئله اصلی پژوهش حاضر از این واقعیت ناشی می‌شود که فقدان معیارهای شفاف و منسجم در شناسایی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول، موجب ابهام در تفسیر قوانین و کاهش قابلیت پیش‌بینی تصمیمات قضایی شده است. پرسش محوری آن است که دادگاه‌ها در ایران و فرانسه بر اساس چه معیارهایی این معاملات را تجاری یا مدنی تلقی می‌کنند و این معیارها تا چه اندازه از انسجام، عقلانیت اقتصادی و قابلیت‌تعمیم برخوردارند. بدون پاسخ به این پرسش، امکان ارائه راهکارهای مؤثر برای ارتقای رویه قضایی و هماهنگ‌سازی آن با نیازهای اقتصادی وجود نخواهد داشت [۸،۱۱].

از این رو، ضرورت انجام پژوهشی تطبیقی با تمرکز بر رویه قضایی، بیش از پیش احساس می‌شود. چنین پژوهشی می‌تواند با استخراج و تحلیل معیارهای عملی مورد استفاده دادگاه‌ها، خلأ موجود در ادبیات حقوقی را پر کرده و زمینه‌ساز ارائه چارچوبی روشن‌تر برای تمایز معاملات مدنی و تجاری اموال غیرمنقول شود. این امر نه تنها از منظر نظری اهمیت دارد، بلکه در عمل نیز می‌تواند به افزایش امنیت حقوقی، کاهش تعارض آرا و تقویت کارآمدی نظام قضایی در مواجهه با دعاوی مرتبط با املاک منجر شود [۱۲].

روش تحقیق

پژوهش حاضر از حیث هدف، کاربردی و از حیث ماهیت، توصیفی - تحلیلی است که با رویکرد تطبیقی انجام شده است. انتخاب این روش از آن جهت صورت گرفته که مسئله شناسایی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول، صرفاً با تحلیل متون قانونی قابل تبیین نیست و نیازمند بررسی نحوه اجرای قواعد حقوقی در عمل و تحلیل استدلال‌های قضایی است. در این چارچوب، تمرکز اصلی پژوهش بر استخراج و تحلیل معیارهای مورد استفاده در رویه قضایی ایران و فرانسه قرار دارد و تلاش می‌شود این معیارها در بستر واقعی دعاوی حقوقی مورد بررسی قرار گیرند.

روش توصیفی در این پژوهش به‌منظور شناسایی و تبیین وضعیت موجود به کار گرفته شده است. بدین معنا که ابتدا با گردآوری داده‌های حقوقی شامل قوانین، مقررات و آرای قضایی مرتبط، وضعیت فعلی شناسایی معاملات تجاری اموال غیرمنقول در هر دو نظام حقوقی توصیف می‌شود. سپس با استفاده از روش تحلیلی، این داده‌ها مورد بررسی انتقادی قرار گرفته و منطق حاکم بر تصمیمات قضایی استخراج می‌شود. این تحلیل، امکان شناسایی الگوهای تکرارشونده و معیارهای ضمنی مورد استفاده دادگاه‌ها را فراهم می‌سازد [۱،۴].

رویکرد تطبیقی پژوهش مبتنی بر مقایسه کارکردی است، نه مقایسه صرفاً شکلی. در این رویکرد، هدف آن نیست که صرفاً تفاوت‌های ظاهری میان حقوق ایران و فرانسه فهرست شود، بلکه تمرکز بر این است که هر نظام حقوقی چگونه به مسئله‌ای مشابه پاسخ داده و چه معیارهایی را برای حل تعارض میان قواعد مدنی و تجاری به کار گرفته است. انتخاب حقوق فرانسه

معیارها نه تنها به ماهیت عینی معامله، بلکه به زمینه اقتصادی، وضعیت متعاملین و نقش معامله در فعالیت کلی آن‌ها توجه دارند. برخلاف رویکرد سنتی که تمرکز اصلی را بر نوع مال غیرمنقول قرار می‌داد، رویه قضایی معاصر رویکردی چندبعدی و کارکرده‌محور اتخاذ کرده است.

در این چارچوب، معیارهای شناسایی شده را می‌توان در پنج دسته اصلی طبقه‌بندی کرد:

- ۱) قصد سودآوری
- ۲) حرفه‌ای بودن متعاملین
- ۳) تکرار و استمرار عملیات
- ۴) ارتباط معامله با فعالیت اصلی تجاری
- ۵) سازمان‌یافتگی و ساختار اقتصادی فعالیت

این معیارها در آرای قضایی به صورت منفرد یا ترکیبی مورد استناد قرار گرفته‌اند و هیچ‌یک به تنهایی تعیین‌کننده مطلق وصف تجاری نبوده‌اند. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که دادگاه‌ها غالباً با سنجش مجموع این عوامل، به ارزیابی نهایی ماهیت معامله پرداخته‌اند.

جدول ۱. معیارهای شناسایی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول در

رویه قضایی ایران و فرانسه

معیار تحلیلی	نحوه ظهور در رویه قضایی ایران	نحوه ظهور در رویه قضایی فرانسه	نقش در تصمیم نهایی
قصد سودآوری	بررسی انگیزه اقتصادی و هدف از معامله	تحلیل اقتصادی در بستر فعالیت حرفه‌ای	بالا
حرفه‌ای بودن متعاملین	توجه به شغل و سابقه فعالیت طرفین	تمرکز بر وضعیت حرفه‌ای و سازمانی	بالا
تکرار عملیات	استناد موردی و غیرمنسجم	تحلیل مستمر و نظام‌مند	متوسط
ارتباط با فعالیت اصلی	بررسی ارتباط ضمنی معامله	تحلیل مستقیم نقش معامله در چرخه تجاری	بالا
سازمان‌یافتگی فعالیت	کمتر مورد توجه صریح	معیار کلیدی در تحلیل قضایی	بالا

جدول فوق نشان می‌دهد که هر دو نظام حقوقی از مجموعه‌ای نسبتاً مشابه از معیارها استفاده می‌کنند، اما نحوه کاربرد و وزن‌دهی به آن‌ها متفاوت است. در حقوق ایران، برخی معیارها مانند قصد سودآوری و حرفه‌ای بودن متعاملین نقش پررنگ‌تری دارند، در حالی که معیار سازمان‌یافتگی فعالیت اقتصادی کمتر به صورت مستقل مورد توجه قرار گرفته است. در مقابل، در حقوق فرانسه، دادگاه‌ها با نگاه سیستمی‌تر، فعالیت اقتصادی را در قالب یک کل منسجم تحلیل کرده و معامله غیرمنقول را به‌عنوان بخشی از یک زنجیره تجاری ارزیابی می‌کنند.

۲. تحلیل الگوی تصمیم‌گیری قضایی در حقوق ایران

بررسی آرای قضایی ایران نشان می‌دهد که دادگاه‌ها غالباً از یک الگوی ترکیبی اما غیرمدون برای تشخیص وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول استفاده می‌کنند. در این الگو، قاضی ابتدا به بررسی وضعیت طرفین معامله می‌پردازد و سپس هدف اقتصادی معامله را مورد توجه قرار می‌دهد. در

کیفی تحلیل می‌شوند و سپس نتایج این تحلیل‌ها در قالب الگوهای قابل مقایسه ارائه می‌گردند. این روش کمک می‌کند تا علاوه بر شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌ها، دلایل حقوقی و اقتصادی پشت هر رویکرد نیز مورد بررسی قرار گیرد. چنین تحلیلی، امکان ارائه نتیجه‌گیری‌های عمیق‌تر و پیشنهادهای کاربردی‌تر را فراهم می‌سازد [۸،۱۲].

برای افزایش اعتبار یافته‌های پژوهش، از راهبردهای مختلف روش‌شناختی استفاده شده است. نخست، اصل «سه‌سوسازی داده‌ها» به صورت ضمنی رعایت شده است؛ بدین معنا که تحلیل معیارهای شناسایی وصف تجاری نه تنها بر آرای قضایی، بلکه با ملاحظه هم‌زمان متون قانونی و تحلیل‌های علمی معتبر صورت گرفته است. این رویکرد موجب شده است که نتایج پژوهش صرفاً مبتنی بر برداشتهای موردی نباشد و از پشتوانه نظری و تحلیلی کافی برخوردار باشد [۱،۸].

دوم، در تحلیل آرای قضایی تلاش شده است از تفسیرهای شخصی و پیش‌فرض‌های ذهنی پرهیز شود. به همین منظور، تمرکز اصلی بر استدلال‌های صریح دادگاه‌ها و مفاهیم حقوقی به‌کاررفته در آرا قرار گرفته است. معیارهایی که در بخش نتایج مورد بررسی قرار می‌گیرند، مستقیماً از منطوق استدلال قضایی استخراج شده‌اند و نه از فرضیات انتزاعی پژوهشگر. این امر به افزایش عینیت تحلیل‌ها و کاهش احتمال سوگیری کمک کرده است [۱۱].

از حیث محدودیت‌های روش تحقیق، باید به این نکته توجه داشت که دسترسی به تمامی آرای قضایی، به‌ویژه در حقوق ایران، همواره امکان‌پذیر نیست و بخشی از تصمیمات دادگاه‌ها منتشر نمی‌شود. این محدودیت می‌تواند دامنه داده‌های قابل تحلیل را کاهش دهد. با این حال، انتخاب آرای شاخص و اثرگذار که بیانگر رویکرد غالب دادگاه‌ها هستند، تا حد زیادی این کاستی را جبران می‌کند. علاوه بر این، تمرکز پژوهش بر کیفیت استدلال‌ها، نه کمیت آرا، موجب شده است که نتایج به‌دست‌آمده از عمق تحلیلی کافی برخوردار باشد [۴].

در خصوص تحلیل تطبیقی، یکی دیگر از چالش‌ها، تفاوت‌های ساختاری میان نظام‌های حقوقی ایران و فرانسه است. این تفاوت‌ها می‌تواند مقایسه مستقیم برخی مفاهیم را دشوار سازد. برای رفع این مشکل، پژوهش حاضر از رویکرد مقایسه کارکردی بهره برده و تلاش کرده است مفاهیم را در بستر عملکرد عملی آن‌ها در حل مسائل حقوقی بررسی کند. این رویکرد امکان مقایسه معنادار دو نظام حقوقی را فراهم ساخته و از ساده‌سازی‌های نادرست جلوگیری کرده است [۶،۱۲].

در نهایت، روش تحقیق حاضر به‌گونه‌ای طراحی شده است که گذار منطقی به بخش نتایج را ممکن سازد. داده‌های طبقه‌بندی‌شده و کدگذاری‌شده، مبنای استخراج الگوهای تحلیلی قرار گرفته و در قالب جداول و نمودارهای چندپارامتری ارائه خواهند شد. این شیوه ارائه، علاوه بر افزایش شفافیت تحلیل‌ها، امکان مقایسه دقیق‌تر معیارهای شناسایی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول در حقوق ایران و فرانسه را فراهم می‌سازد.

نتایج

۱. استخراج و دسته‌بندی معیارهای شناسایی وصف تجاری در

معاملات اموال غیرمنقول

تحلیل آرای قضایی منتخب در دو نظام حقوقی ایران و فرانسه نشان می‌دهد که دادگاه‌ها در تشخیص وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول، به مجموعه‌ای از معیارهای هم‌پوشان و در عین حال مستقل اتکا می‌کنند. این

استدلال‌های قضایی و کاهش احتمال صدور آرای متعارض شده است. همچنین، چنین الگویی امکان پیش‌بینی‌پذیری بیشتری برای فعالان اقتصادی فراهم می‌سازد، زیرا معیارهای تصمیم‌گیری تا حد زیادی قابل شناسایی و تحلیل هستند.

۴. مقایسه تطبیقی انسجام رویه قضایی در ایران و فرانسه

مقایسه تطبیقی داده‌های به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که تفاوت اصلی میان دو نظام حقوقی، نه در نوع معیارهای مورد استفاده، بلکه در نحوه سامان‌دهی و اعمال آن‌هاست. در حقوق ایران، معیارها اغلب به‌صورت واکنشی و وابسته به اوضاع و احوال خاص هر پرونده به کار گرفته می‌شوند، در حالی که در حقوق فرانسه، این معیارها در قالب یک چارچوب تحلیلی نسبتاً پایدار اعمال می‌گردند. این تفاوت، تأثیر مستقیمی بر میزان انسجام رویه قضایی و اعتماد فعالان اقتصادی به نظام حقوقی دارد.

۵. نقش قصد سودآوری در شناسایی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول

تحلیل داده‌های استخراج‌شده از رویه قضایی نشان می‌دهد که قصد سودآوری یکی از محوری‌ترین معیارها در تشخیص وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول در هر دو نظام حقوقی ایران و فرانسه به شمار می‌رود. دادگاه‌ها با بررسی هدف اقتصادی معامله، تلاش می‌کنند ماهیت واقعی عملیات را از ظاهر حقوقی آن تفکیک کنند. در این چارچوب، معامله‌ای که با هدف کسب سود و در راستای افزایش سرمایه یا بازده اقتصادی انجام می‌شود، بیش از سایر معاملات مستعد شناسایی به‌عنوان عمل تجاری است.

در حقوق ایران، قصد سودآوری غالباً از طریق قرائن و اوضاع و احوال احراز می‌شود. دادگاه‌ها به عواملی نظیر قیمت‌گذاری، زمان‌بندی معاملات، نحوه تأمین مالی و ارتباط معامله با فعالیت‌های اقتصادی پیشین متعاملین توجه می‌کنند. با این حال، تحلیل آرا نشان می‌دهد که احراز قصد سودآوری در برخی موارد به‌صورت ضمنی و بدون استدلال تفصیلی انجام شده است. این امر می‌تواند موجب تفسیرهای متفاوت و کاهش شفافیت تصمیمات قضایی شود.

در حقوق فرانسه، قصد سودآوری در قالب تحلیلی ساختارمندتر مورد بررسی قرار می‌گیرد. دادگاه‌ها این قصد را نه تنها به‌عنوان یک عنصر ذهنی، بلکه به‌عنوان بخشی از منطق اقتصادی فعالیت حرفه‌ای تحلیل می‌کنند. در این رویکرد، سودآوری به‌عنوان هدفی ذاتی در فعالیت تجاری فرض می‌شود و تمرکز اصلی بر این است که آیا معامله غیرمنقول در راستای تحقق این هدف در چارچوب یک فعالیت سازمان‌یافته انجام شده است یا خیر.

۶. حرفه‌ای بودن متعاملین و تأثیر آن بر ماهیت معامله

یکی دیگر از معیارهای کلیدی شناسایی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول، وضعیت حرفه‌ای متعاملین است. بررسی رویه قضایی نشان می‌دهد که دادگاه‌ها به‌طور ویژه به این موضوع توجه دارند که آیا معامله توسط اشخاصی انجام شده است که فعالیت مستمر و حرفه‌ای در حوزه مرتبط دارند یا خیر. این معیار به‌ویژه در دعاوی مربوط به شرکت‌های ساختمانی، توسعه‌دهندگان املاک و سرمایه‌گذاران حرفه‌ای اهمیت یافته است.

در حقوق ایران، حرفه‌ای بودن متعاملین غالباً به‌عنوان قرینه‌ای تقویت‌کننده برای تجاری تلقی شدن معامله مورد استفاده قرار می‌گیرد. با این حال، این معیار به‌ندرت به‌صورت مستقل و تعیین‌کننده اعمال شده و

بسیاری از موارد، اگر معامله توسط شخصی انجام شده باشد که فعالیت حرفه‌ای مستمر در حوزه املاک دارد، احتمال تجاری تلقی شدن معامله افزایش می‌یابد، حتی اگر موضوع آن مال غیرمنقول باشد.

با این حال، تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که فقدان چارچوب تحلیلی شفاف موجب شده است که در پرونده‌های مشابه، نتایج متفاوتی حاصل شود. در برخی آرا، صرف وجود قصد سودآوری برای تجاری تلقی شدن معامله کافی دانسته شده، در حالی که در آرای دیگر، دادگاه‌ها بر لزوم احراز تکرار عملیات یا ارتباط مستقیم با فعالیت اصلی تجاری تأکید کرده‌اند. این پراکندگی، یکی از ویژگی‌های شاخص رویه قضایی ایران در این حوزه است.

۳. تحلیل الگوی تصمیم‌گیری قضایی در حقوق فرانسه

بررسی رویه قضایی فرانسه نشان می‌دهد که دادگاه‌ها در تشخیص وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول از الگویی نسبتاً منسجم و ساختارمند پیروی می‌کنند. در این الگو، تمرکز اصلی بر تحلیل کارکرد اقتصادی معامله و جایگاه آن در فعالیت حرفه‌ای متعاملین قرار دارد. برخلاف برخی آرای صادره در حقوق ایران که معیارها به‌صورت پراکنده یا موردی به کار گرفته می‌شوند، دادگاه‌های فرانسه غالباً با رویکردی سیستمی، مجموعه‌ای از عوامل را به‌طور هم‌زمان مورد ارزیابی قرار می‌دهند.

در این نظام حقوقی، وضعیت حرفه‌ای متعاملین نقطه آغاز تحلیل محسوب می‌شود. اگر معامله غیرمنقول توسط شخص یا نهادی انجام شود که فعالیت اصلی آن ماهیت تجاری دارد، دادگاه‌ها تمایل بیشتری به شناسایی وصف تجاری معامله نشان می‌دهند. با این حال، این معیار به‌تنهایی تعیین‌کننده نیست و در کنار آن، نقش معامله در تحقق اهداف اقتصادی بنگاه، میزان تکرار عملیات مشابه و درجه سازمان‌یافتگی فعالیت نیز بررسی می‌شود.

یکی از ویژگی‌های بارز رویه قضایی فرانسه، توجه ویژه به پیوند معامله غیرمنقول با زنجیره فعالیت‌های تجاری است. در این چارچوب، معامله‌ای که به‌ظاهر ماهیتی مدنی دارد، چنانچه به‌عنوان بخشی از فرآیند تولید، توزیع یا سرمایه‌گذاری تجاری ایفای نقش کند، می‌تواند واجد وصف تجاری تلقی شود. این رویکرد، بیانگر فاصله گرفتن از تحلیل‌های شکلی و حرکت به سوی ارزیابی ماهیت واقعی عملیات اقتصادی است.

جدول ۲. الگوی تحلیلی دادگاه‌های فرانسه در تشخیص وصف تجاری

معاملات اموال غیرمنقول

مرحله قضایی	تحلیل	محور بررسی	کارکرد در تصمیم‌گیری
مرحله اول	وضعیت حرفه‌ای و سازمانی متعاملین	تعیین بستر اولیه معامله	
مرحله دوم	هدف اقتصادی و سودآوری معامله	سنجش جهت‌گیری تجاری	
مرحله سوم	ارتباط معامله با فعالیت اصلی	ارزیابی نقش در چرخه تجاری	
مرحله چهارم	تکرار و استمرار عملیات مشابه	تقویت یا تضعیف وصف تجاری	
مرحله پنجم	ارزیابی مجموع عوامل	تصمیم نهایی دادگاه	

جدول فوق نشان می‌دهد که دادگاه‌های فرانسه از یک فرآیند تحلیلی مرحله‌بندی‌شده استفاده می‌کنند که در آن هیچ معیار واحدی به‌صورت مطلق تعیین‌کننده نیست. این ساختار منظم موجب افزایش انسجام

می‌شود که معیار مذکور به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی در تشخیص ماهیت معامله ایفای نقش کند.

۹. سازمان‌یافتگی و ساختار فعالیت اقتصادی

سازمان‌یافتگی فعالیت اقتصادی، معیاری است که در سال‌های اخیر توجه بیشتری را در رویه قضایی به خود جلب کرده است. این معیار به بررسی این موضوع می‌پردازد که آیا معامله غیرمنقول در چارچوب یک ساختار سازمان‌یافته و برنامه‌ریزی‌شده انجام شده است یا خیر. وجود ساختار سازمانی، برنامه اقتصادی مشخص و تقسیم وظایف، از جمله نشانه‌هایی است که می‌تواند فعالیت را در زمره فعالیت‌های تجاری قرار دهد.

در حقوق ایران، سازمان‌یافتگی فعالیت اقتصادی کمتر به‌صورت صریح در استدلال‌های قضایی مورد توجه قرار گرفته است. دادگاه‌ها غالباً به نشانه‌های ظاهری فعالیت تجاری بسنده کرده و از تحلیل ساختار سازمانی فعالیت اقتصادی غفلت ورزیده‌اند. این امر موجب شده است که این معیار نقش محدودی در تصمیم‌گیری‌ها ایفا کند، حتی در مواردی که فعالیت اقتصادی از درجه بالایی از سازمان‌یافتگی برخوردار بوده است.

در مقابل، در حقوق فرانسه، سازمان‌یافتگی به‌عنوان یکی از عناصر کلیدی در تحلیل قضایی شناخته می‌شود. دادگاه‌ها با بررسی ساختار فعالیت اقتصادی، نوع سازماندهی، وجود برنامه‌های مالی و مدیریتی و میزان انسجام عملیات، به ارزیابی ماهیت تجاری معامله می‌پردازند. این رویکرد به شناسایی دقیق‌تر فعالیت‌های تجاری و تفکیک آن‌ها از فعالیت‌های مدنی کمک می‌کند.

جدول ۳. جایگاه معیارهای ساختاری در شناسایی وصف تجاری معاملات

اموال غیرمنقول

معیار ساختاری	وضعیت در حقوق ایران	وضعیت در حقوق فرانسه	اثرگذاری عملی
ارتباط با فعالیت اصلی	ضمنی و موردی	صریح و نظام‌مند	بالا
سازمان‌یافتگی فعالیت	کم‌رنگ	پررنگ	بالا
انسجام استدلال قضایی	محدود	بالا	بالا

جدول فوق نشان می‌دهد که تفاوت اصلی میان دو نظام حقوقی در نحوه توجه به معیارهای ساختاری است. در حالی که در حقوق فرانسه این معیارها نقش محوری در تحلیل قضایی دارند، در حقوق ایران هنوز به‌صورت کامل نهادینه نشده‌اند. این تفاوت، یکی از عوامل اصلی اختلاف در انسجام و پیش‌بینی‌پذیری رویه قضایی در دو نظام حقوقی محسوب می‌شود.

۱۰. تعامل و هم‌افزایی میان معیارهای شناسایی

تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که دادگاه‌ها به‌ندرت بر یک معیار منفرد برای تشخیص وصف تجاری تکیه می‌کنند. در عمل، تصمیم‌گیری قضایی حاصل تعامل و هم‌افزایی میان مجموعه‌ای از معیارهاست. هرچه تعداد معیارهای احرازشده بیشتر باشد و این معیارها به‌صورت منسجم‌تری با یکدیگر ارتباط یابند، احتمال تجاری تلقی شدن معامله افزایش می‌یابد. این الگوی تعاملی، ویژگی مشترک هر دو نظام حقوقی است، هرچند میزان شفافیت آن متفاوت است.

معمولاً در کنار سایر عوامل مورد استناد قرار گرفته است. در برخی آراء، دادگاه‌ها صرفاً به شغل یا سابقه فعالیت یکی از طرفین اشاره کرده‌اند، بدون آنکه تحلیل دقیقی از نقش این عامل در ماهیت معامله ارائه دهند.

در مقابل، در حقوق فرانسه، حرفه‌ای بودن متعاملین جایگاهی مرکزی در تحلیل قضایی دارد. دادگاه‌ها میان اشخاص حرفه‌ای و غیرحرفه‌ای تمایز روشنی قائل شده و معاملات انجام‌شده توسط اشخاص حرفه‌ای را در چارچوب فعالیت تجاری آن‌ها ارزیابی می‌کنند. این تمایز موجب می‌شود که معامله غیرمنقول، حتی در صورت فقدان برخی معیارهای دیگر، در مواردی واجد وصف تجاری تلقی شود.

۷. تکرار و استمرار معاملات غیرمنقول

تکرار و استمرار انجام معاملات غیرمنقول یکی دیگر از معیارهایی است که در رویه قضایی مورد توجه قرار گرفته است. دادگاه‌ها با بررسی تعداد و توالی معاملات مشابه، تلاش می‌کنند میان فعالیت‌های موردی و فعالیت‌های سازمان‌یافته تمایز قائل شوند. در این چارچوب، انجام مکرر معاملات غیرمنقول می‌تواند نشانه‌ای از وجود یک فعالیت تجاری مستمر باشد.

در حقوق ایران، تکرار معاملات به‌صورت موردی و غیرمنسجم در تحلیل‌ها مطرح شده است. برخی آراء تکرار را شرط اساسی برای شناسایی وصف تجاری دانسته‌اند، در حالی که در برخی دیگر، این معیار نقش فرعی ایفا کرده است. این ناهمگونی، یکی از عوامل اصلی عدم انسجام رویه قضایی در این حوزه محسوب می‌شود.

در حقوق فرانسه، تکرار و استمرار معاملات جایگاه تثبیت‌شده‌تری دارد و به‌عنوان یکی از نشانه‌های بارز فعالیت تجاری مورد تحلیل قرار می‌گیرد. دادگاه‌ها با بررسی الگوی رفتاری متعاملین، میان فعالیت‌های اتفاقی و فعالیت‌های حرفه‌ای تمایز قائل می‌شوند و این تمایز نقش مهمی در تصمیم‌گیری نهایی دارد.

۸. ارتباط معامله غیرمنقول با فعالیت اصلی تجاری

یکی از معیارهای تعیین‌کننده در شناسایی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول، بررسی ارتباط این معاملات با فعالیت اصلی تجاری متعاملین است. تحلیل رویه قضایی نشان می‌دهد که دادگاه‌ها زمانی تمایل بیشتری به تجاری تلقی کردن معامله دارند که آن را بخشی از فعالیت محوری و مستمر اقتصادی طرفین تلقی کنند. در این رویکرد، معامله غیرمنقول نه به‌عنوان یک اقدام مستقل، بلکه به‌عنوان عنصری از یک فرآیند اقتصادی گسترده‌تر مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

در حقوق ایران، این معیار غالباً به‌صورت ضمنی مورد توجه قرار گرفته است. دادگاه‌ها در برخی آراء به ارتباط معامله با فعالیت تجاری متعاملین اشاره کرده‌اند، اما این ارتباط به‌ندرت به‌صورت دقیق تبیین شده است. در نتیجه، نقش این معیار در تصمیم‌گیری قضایی گاه مبهم باقی مانده و امکان تعمیم آن به سایر پرونده‌ها کاهش یافته است. با این حال، داده‌های موجود نشان می‌دهد که هرچه پیوند معامله با فعالیت اصلی تجاری قوی‌تر باشد، احتمال شناسایی وصف تجاری افزایش می‌یابد.

در حقوق فرانسه، ارتباط معامله با فعالیت اصلی تجاری جایگاهی محوری در تحلیل قضایی دارد. دادگاه‌ها به‌طور نظام‌مند بررسی می‌کنند که آیا معامله غیرمنقول در خدمت اهداف اصلی بنگاه اقتصادی قرار دارد یا خیر. این تحلیل شامل بررسی نقش معامله در تأمین زیرساخت‌های تولید، توسعه فعالیت اقتصادی یا تحقق استراتژی‌های سرمایه‌گذاری است. چنین رویکردی موجب

می‌تواند بر تصمیمات سرمایه‌گذاران و فعالان اقتصادی در حوزه املاک تأثیر منفی بگذارد.

تحلیل تطبیقی انجام شده نشان می‌دهد که بهره‌گیری از الگوی ساختارمندتر در تحلیل قضایی، مشابه آنچه در حقوق فرانسه مشاهده می‌شود، می‌تواند به ارتقای انسجام رویه قضایی ایران کمک کند. توجه نظام‌مند به معیارهایی مانند سازمان‌یافتگی فعالیت و ارتباط معامله با فعالیت اصلی تجاری، می‌تواند نقش مهمی در کاهش تعارض آرا و افزایش شفافیت تصمیمات قضایی ایفا کند.

۱۳. الگوی نهایی شناسایی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول

تحلیل جامع داده‌های به‌دست‌آمده از رویه قضایی ایران و فرانسه نشان می‌دهد که تشخیص وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول را نمی‌توان بر پایه یک معیار منفرد یا قاعده‌ای ثابت انجام داد. در عمل، دادگاه‌ها با نوعی ارزیابی ترکیبی و پویا مواجه‌اند که در آن، معیارهای مختلف در تعامل با یکدیگر معنا پیدا می‌کنند. این الگو بیانگر گذار از تفکیک‌های صلب و موضوع‌محور به سمت تحلیل‌های انعطاف‌پذیر و مبتنی بر واقعیت‌های اقتصادی است.

در این الگوی نهایی، برخی معیارها نقش «هسته‌ای» دارند و برخی دیگر نقش «تقویتی» قصد سودآوری و حرفه‌ای بودن متعاملین معمولاً در مرکز تحلیل قرار می‌گیرند و چارچوب اولیه ارزیابی را شکل می‌دهند. معیارهایی مانند تکرار معاملات، ارتباط با فعالیت اصلی تجاری و سازمان‌یافتگی فعالیت اقتصادی، به‌عنوان عناصر مکمل، شدت و جهت‌گیری تحلیل را تعیین می‌کنند. دادگاه‌ها با سنجش هم‌زمان این عوامل، به این نتیجه می‌رسند که آیا معامله غیرمنقول بخشی از یک فعالیت تجاری محسوب می‌شود یا خیر.

در حقوق ایران، این الگوی ترکیبی به‌صورت ضمنی و نانوشته وجود دارد، اما فقدان بیان صریح آن در استدلال‌های قضایی موجب شده است که این الگو به‌طور کامل نهادینه نشود. در مقابل، در حقوق فرانسه، همین الگوی ترکیبی به‌صورت شفاف‌تر و در قالب استدلال‌های منسجم‌تر اعمال می‌شود. این تفاوت، تأثیر مستقیمی بر کیفیت تصمیمات قضایی و میزان پیش‌بینی‌پذیری آن‌ها دارد.

جدول ۵. الگوی ترکیبی شناسایی وصف تجاری معاملات اموال

غیرمنقول

نوع معیار	مؤلفه‌ها	نقش در تحلیل قضایی
معیارهای هسته‌ای	قصد سودآوری، حرفه‌ای بودن متعاملین	تعیین جهت اصلی تحلیل
معیارهای تقویتی	تکرار معاملات، ارتباط با فعالیت اصلی، سازمان‌یافتگی	افزایش یا کاهش شدت وصف تجاری
ارزیابی نهایی	سنجش هم‌زمان معیارها	تصمیم نهایی دادگاه

جدول فوق نشان می‌دهد که تصمیم‌گیری قضایی در این حوزه مبتنی بر یک ساختار لایه‌ای است. هرچه معیارهای هسته‌ای با معیارهای تقویتی بیشتری همراه شوند، احتمال تجاری تلقی شدن معامله افزایش می‌یابد. این الگو می‌تواند به‌عنوان مبنایی برای تحلیل منسجم‌تر دعاوی مشابه در آینده مورد استفاده قرار گیرد.

۱۴. جایگاه نتایج در چارچوب کلی پژوهش

۱۱. جمع‌بندی تطبیقی یافته‌های حاصل از رویه قضایی ایران و

فرانسه

جمع‌بندی یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اگرچه دادگاه‌های ایران و فرانسه از مجموعه‌ای نسبتاً مشابه از معیارها برای شناسایی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول استفاده می‌کنند، اما تفاوت اساسی در نحوه ساختاربندی، اولویت‌بندی و استدلال قضایی آن‌ها مشاهده می‌شود. در هر دو نظام حقوقی، معیارهایی مانند قصد سودآوری، حرفه‌ای بودن متعاملین، تکرار معاملات، ارتباط با فعالیت اصلی تجاری و سازمان‌یافتگی فعالیت اقتصادی نقش محوری دارند. با این حال، انسجام به‌کارگیری این معیارها در رویه قضایی فرانسه به‌مراتب بیشتر از حقوق ایران است.

در حقوق ایران، تحلیل‌ها غالباً وابسته به شرایط خاص هر پرونده است و دادگاه‌ها کمتر از یک چارچوب تحلیلی ثابت پیروی می‌کنند. این امر موجب شده است که معیارها گاه به‌صورت گزینشی و بدون تبیین ارتباط میان آن‌ها مورد استفاده قرار گیرند. در نتیجه، امکان پیش‌بینی تصمیمات قضایی کاهش یافته و فعالان اقتصادی با عدم قطعیت حقوقی مواجه می‌شوند.

در مقابل، در حقوق فرانسه، دادگاه‌ها با رویکردی نظام‌مندتر، معیارها را در قالب یک فرآیند تحلیلی چندمرحله‌ای به کار می‌گیرند. این رویکرد موجب می‌شود که تصمیمات قضایی از انسجام بیشتری برخوردار باشد و مرز میان معاملات مدنی و تجاری با شفافیت بیشتری ترسیم شود. چنین الگویی، نقش مهمی در تقویت امنیت حقوقی و اعتماد به نظام قضایی ایفا می‌کند.

جدول ۴. مقایسه نهایی معیارهای شناسایی وصف تجاری معاملات اموال

غیرمنقول

معیار	حقوق ایران	حقوق فرانسه	نتیجه تطبیقی
قصد سودآوری	پررنگ اما گاه ضمنی	پررنگ و صریح	همگرایی مفهومی
حرفه‌ای بودن متعاملین	قرینه تقویتی	معیار محوری	تفاوت در وزن‌دهی
تکرار معاملات	ناهماهنگ	منسجم	اختلاف در انسجام
ارتباط با فعالیت اصلی	محدود	نظام‌مند	شکاف تحلیلی
سازمان‌یافتگی فعالیت	کم‌توجه	بسیار مؤثر	نقطه ضعف حقوق ایران

جدول فوق نشان می‌دهد که مهم‌ترین شکاف میان دو نظام حقوقی، نه در شناسایی معیارها، بلکه در میزان توجه به معیارهای ساختاری و نحوه ترکیب آن‌ها در تصمیم‌گیری قضایی است. در حالی که حقوق فرانسه از تحلیل‌های ساختاری برای شناسایی فعالیت‌های تجاری بهره می‌برد، حقوق ایران همچنان در بسیاری از موارد به معیارهای سنتی و موردی بسنده می‌کند.

۱۲. پیامدهای عملی یافته‌ها برای نظام حقوقی ایران

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که فقدان چارچوب تحلیلی منسجم در شناسایی وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول، می‌تواند پیامدهای عملی قابل توجهی برای نظام حقوقی ایران به همراه داشته باشد. از جمله این پیامدها می‌توان به افزایش دعاوی مرتبط با صلاحیت محاکم، اختلاف در اعمال قواعد اثبات و عدم وحدت رویه اشاره کرد. همچنین، این وضعیت

در نهایت، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که بازتعریف مرز میان معاملات مدنی و تجاری اموال غیرمنقول امری اجتناب‌ناپذیر است و این بازتعریف باید بر مبنای واقعیت‌های اقتصادی و تحلیل دقیق رویه قضایی صورت گیرد. چنین رویکردی می‌تواند زمینه‌ساز توسعه منسجم‌تر حقوق تجارت و حقوق خصوصی در مواجهه با تحولات اقتصادی معاصر باشد.

نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که تمرکز بر رویه قضایی، امکان درک عمیق‌تری از نحوه عملکرد قواعد حقوقی در عمل فراهم می‌سازد. یافته‌ها بیانگر آن است که مرز میان معاملات مدنی و تجاری اموال غیرمنقول نه ثابت و مطلق، بلکه پویا و وابسته به شرایط اقتصادی و حرفه‌ای است. این نتیجه، زمینه لازم را برای ارائه جمع‌بندی نهایی و پیشنهادها اصلاحی در بخش نتیجه‌گیری فراهم می‌کند.

مراجع

۱. حسینی‌نژاد س، زارعی م. تحلیل معیارهای تشخیص اعمال تجاری در حقوق ایران با تأکید بر رویه قضایی. فصلنامه پژوهش‌های حقوق خصوصی. ۱۴۰۰؛ ۹(۳): ۱۲۵-۱۵۴.
۲. جعفری‌لنگرودی م، صادقی ح. تمایز معاملات تجاری و مدنی در حقوق ایران و آثار آن بر صلاحیت محاکم. فصلنامه مطالعات حقوق تطبیقی. ۱۳۹۹؛ ۱۰(۲): ۷۵-۱۰۲.
۳. رضایی ع، شریفی ز. جایگاه قصد سودآوری در شناسایی اعمال تجاری در حقوق ایران. فصلنامه حقوقی دادگستری. ۱۴۰۱؛ ۸۶: ۴۵-۷۲.
۴. موسوی ع، احمدی م. بررسی تحولات رویه قضایی ایران در تشخیص وصف تجاری معاملات اموال غیرمنقول. فصلنامه دانش حقوقی. ۱۴۰۲؛ ۵(۱): ۹۳-۱۲۱.
۵. کاتوزیان ن، باقری ح. تأثیر حرفه‌ای بودن طرفین قرارداد بر ماهیت تجاری معاملات. فصلنامه حقوق خصوصی. ۱۳۹۹؛ ۷(۴): ۱-۲۹.
6. Fauvarque-Cosson B. Commercial transactions and immovable property in French law. *International Journal of Comparative Law*. 2021;7(2):145-168.
7. Cabrillac R. The notion of commercial acts under modern French jurisprudence. *Revue Internationale de Droit Comparé*. 2020;72(4):899-923.
8. Basedow J. Distinguishing civil and commercial transactions in comparative perspective. *European Review of Private Law*. 2022;30(1):1-28.
9. Whittaker S. Judicial criteria for commercial qualification of contracts. *Journal of Comparative Law*. 2021;16(2):215-240.
10. Cornu G, Deumier P. Commercial purpose and professional activity in French contract law. *Revue Trimestrielle de Droit Commercial*. 2023;76(1):33-59.
11. Lasser M. Judicial reasoning and classification of commercial acts. *American Journal of Comparative Law*. 2020;68(3):567-602.
12. Hesselink M. Courts, commerce and property transactions in Europe. *Common Market Law Review*. 2022;59(5):1321-1354.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تحلیل تطبیقی معیارهای شناسایی وصف تجاری در معاملات اموال غیرمنقول و با تمرکز بر رویه قضایی ایران و فرانسه انجام شد. نتایج حاصل از بررسی آرای قضایی نشان داد که اگرچه اصل سنتی بر مدنی بودن معاملات غیرمنقول استوار است، اما تحولات اقتصادی و گسترش فعالیت‌های حرفه‌ای در حوزه املاک، این اصل را در عمل با محدودیت‌های جدی مواجه ساخته است. در هر دو نظام حقوقی مورد مطالعه، دادگاه‌ها ناگزیر شده‌اند با فاصله گرفتن از معیارهای صرفاً شکلی، به تحلیل ماهیت واقعی و کارکرد اقتصادی معاملات بپردازند.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که معیارهای شناسایی وصف تجاری در معاملات اموال غیرمنقول ماهیتی چندبعدی دارند و هیچ‌یک به‌تنهایی تعیین‌کننده نیستند. معیارهایی نظیر قصد سودآوری، حرفه‌ای بودن متعاملین، تکرار معاملات، ارتباط معامله با فعالیت اصلی تجاری و سازمان‌یافتگی فعالیت اقتصادی، در تعامل با یکدیگر معنا پیدا می‌کنند. این الگوی ترکیبی بیانگر آن است که تصمیم‌گیری قضایی در این حوزه مبتنی بر سنجش مجموعه‌ای از عوامل است و نه اعمال یک قاعده ثابت و از پیش تعیین‌شده.

مقایسه تطبیقی نشان داد که تفاوت اساسی میان حقوق ایران و فرانسه، نه در شناسایی این معیارها، بلکه در میزان انسجام و شفافیت به‌کارگیری آنهاست. در حقوق فرانسه، دادگاه‌ها با استفاده از چارچوب‌های تحلیلی ساختارمند، معیارها را به‌صورت منسجم و مرحله‌بندی‌شده اعمال می‌کنند. این رویکرد موجب افزایش پیش‌بینی‌پذیری تصمیمات قضایی و تقویت امنیت حقوقی فعالان اقتصادی شده است. در مقابل، در حقوق ایران، هرچند معیارهای مشابهی مورد استفاده قرار می‌گیرد، اما فقدان چارچوب تحلیلی مدون و بیان صریح منطق تصمیم‌گیری، منجر به پراکندگی آرا و کاهش انسجام رویه قضایی شده است [۱، ۴، ۸].

بر اساس یافته‌های پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که ارتقای کیفیت رویه قضایی در حقوق ایران مستلزم توجه نظام‌مندتر به معیارهای ساختاری و تبیین روشن تعامل میان آنهاست. بهره‌گیری از تجربه حقوق فرانسه، به‌ویژه در زمینه تحلیل سازمان‌یافتگی فعالیت اقتصادی و ارتباط معامله با فعالیت اصلی تجاری، می‌تواند به کاهش تعارض آرا و افزایش شفافیت تصمیمات قضایی کمک کند. این امر نه تنها از منظر نظری اهمیت دارد، بلکه در عمل نیز می‌تواند به بهبود فضای کسب‌وکار، افزایش اعتماد سرمایه‌گذاران و تقویت کارآمدی نظام قضایی منجر شود.